

ПЕРЕДУМОВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЯКІСНІ ЗМІНИ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ МІЖНАРОДНИХ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

PREREQUISITES OF TRANSFORMATION AND CHANGES IN THE SUBJECT COMPOSITION OF INTERNATIONAL POLITICAL CONFLICTS

Єремєєва І.А.,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародних відносин та туризму

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

У статті розглянуто передумови структурних трансформацій сучасних міжнародних конфліктів через аналіз змін їхнього суб'єктного складу. Руйнування системи устояних взаємовідносин між міжнародними акторами виступає однією із ключових причин міжнародних конфліктів. Структурні зміни сучасних міжнародних конфліктів є наслідком глобалізаційних процесів міжнародного середовища. Високий конфліктний потенціал постбіполярної системи міжнародних відносин автор пояснює обмеженням звичного домінування державних акторів у світовій політиці, що зумовлено змінами функцій та нездатністю сучасної держави гарантувати безпеку особи в умовах збереження переваги національних урядів у прийнятті рішень. У статті наголошується на посиленні ролі та різноманітності недержавних міжнародних акторів, що ускладнює досягнення компромісу та зменшує дієвість традиційних методів урегулювання та попередження міжнародних конфліктів. В умовах збільшення кількості учасників міжнародних конфліктів ключовими тенденціями постбіполярних міжнародних відносин є: домінування нетрадиційних сценаріїв розвитку конфліктів над традиційними; набуття конфліктами нових форм та збільшення їх тривалості. Сучасні держави втрачають монополію на воєнні дії, у зв'язку з чим автор виділяє категорію збройних недержавних акторів, під якими маються на увазі будь-які збройні групи, що відділені від держави та здійснюють воєнні дії з метою досягнення власних політичних цілей. Із набуттям збройними недержавними акторами статусу учасників міжнародних конфліктів пов'язане явище асиметрії, тобто невідповідність силових та політичних можливостей та статусів акторів, що втягнуті до міжнародного політичного конфлікту. Наведене дозволяє автору стверджувати про тенденцію до застосування сторонами конфлікту нетрадиційних засобів боротьби, що виходять за межі усталених тактичних та стратегічних прийомів.

Ключові слова: міжнародний конфлікт, глобалізація, постбіполярна система, субдержавні актори, збройний конфлікт.

The article deals with prerequisites for Structural Transformations of Contemporary International Conflicts by Analyzing Changes in Their Subject Composition. The destruction of the system of stable relations between international actors is one of the key causes of international conflicts. Structural changes in contemporary international conflicts are the result of globalization processes in the international environment. The high conflict potential of the post-bipolar system of international relations is a consequence of the limitation of the usual dominance of state actors in world politics. This is due to changes in the functions and inability of the modern state to guarantee the security of the individual, while maintaining the preference of national governments in decision-making. The article emphasizes the enhanced roles and diversity of non-state international actors. This complicates the compromise and reduces the effectiveness of traditional methods of resolving and preventing international conflicts. In the context of increasing number of participants in international conflicts, the key tendencies of post-bipolar international relations are: the dominance of non-traditional scenarios of conflict development over traditional ones; the acquisition of new forms of conflict and the increase in their duration. Modern states are losing the monopoly on hostilities. The author identifies a category of armed non-state actors, by which are meant any armed groups that are detached from the state and engage in hostilities to achieve their own political ends. The acquisition of the status of parties to international conflicts by armed non-state actors is the cause of the asymmetry of the conflict - the mismatch of the power and political capabilities and status of the actors involved in the international conflict. The above statement allows the author to assert a tendency for the parties to the conflict to use non-traditional means of struggle that go beyond the established tactical and strategic techniques.

Key words: international conflict, globalization, postbipolar system, substate actors, armed conflict.

Постановка проблеми. Сучасні міжнародні відносини мають стійку тенденцію до посилення свого конфліктогенного потенціалу через ускладнення та збільшення кількості конфліктів, які впливають на міжнародну систему в цілому, отримують реакцію суб'єктів міжнародних відносин або є об'єктом безпосереднього втручання міжнародного співтовариства. Криза біполярної системи міжнародних відносин з її подальшою трансформацією в постбіполярну супроводжується виник-

ненням нових центрів світової політики, суперництво між якими набуває часто непрогнозованих рис, що в цілому формує конфліктне середовище сучасних міжнародних відносин. Розширення масштабів конфліктів в умовах турбулентності світової політики створює серйозну загрозу міжнародній системі у зв'язку з небезпекою воєнних та екологічних катастроф, збільшенням масштабів масових міграцій населення, дестабілізацією політичного розвитку окремих країн та регіонів.

Зростання числа внутрішніх та зовнішніх політичних конфліктів та їхнього впливу на світову систему, різноманітність міжнародних акторів ускладнили процес врегулювання та попередження політичних конфліктів і збільшили кількість його учасників. Зазначене актуалізує необхідність всебічного вивчення міжнародних конфліктів з метою розроблення відповідних підходів їх врегулювання та методів запобігання їхньому дестабілізуючому впливу як на світову, так і на внутрішню політику.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Перетворення конфліктів на феномен сучасних міждержавних відносин актуалізує їх дослідження, що підтверджується значним масивом зарубіжних та вітчизняних публікацій у цій сфері. Автори більшості наукових робіт, присвячених політичним конфліктам у міжнародних відносинах, виходять із позицій школи «політичного реалізму» та визнають конфліктне середовище основою сучасної світової політики, акцентуючи особливу увагу на причинах структурних змін міжнародних конфліктів. Проблеми еволюції постмодерних конфліктів, сучасні світові політичні та економічні процеси та їхній вплив на трансформацію міжнародних конфліктів аналізуються в роботах П. Кемпбел [1], К. Калхуна [2], М. Хенлона [4], А. Беллала та Ж. Джакка [6], В. Радецького [9]. Оцінюючи ступінь наукового розроблення явищ трансформації сучасних міжнародних конфліктів, слід зауважити на фрагментації наукових досліджень, що ставить перед дослідниками задачу детального вивчення передумов якісних змін міжнародних конфліктів з позицій політичної науки, в тому числі за рахунок створення узагальнюючих досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз передумов та структурних трансформацій конфліктів в сучасних міжнародних відносинах через розкриття зміни суб'єктного складу міжнародних конфліктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Закінчення «холодної війни», розпад СРСР позначили кінець біполярної міжнародної системи, що надало підстави представникам політичної науки висловлювати сподівання щодо формування безконфліктного політичного середовища в міжнародних відносинах. Наведена позиція виражена в теоріях конвергенції, в концепції кінця історії Ф. Фукуями [10]. Крім академічного середовища, до подібної думки схилилися представники державної влади провідних країн світу, зокрема, президент США Дж. Буш (старший) заявляв про народження нового світу, вільного від терору [9]. Але події, що характеризують постбіполярний світ, засвідчили зростання кількості політичних конфліктів у міжнародних відносинах, одночасно відбуваються якісні зміни конфліктів.

Об'єктивні причини міжнародних політичних конфліктів визначаються системними змінами у світовій політиці, які характеризуються передусім нестабільністю. Наслідком трансформації та деформації міжнародних структур безпеки в постбіполярному світі стали: криза режиму нерозповсюдження ядерної зброї; зміна характеру та ієрархії загроз міжнародному миру; зміна та послаблення ролі ООН в урегулюванні конфліктів; збільшення масштабів втручання третіх сторін у міжнародні та внутрішні конфлікти; дегуманізація насилля; зростання загроз транснаціонального характеру – тероризму, організованої злочинності та їх зв'язок із міжнародними політичними конфліктами.

У постбіполярному світі продовжується суперництво з використанням непрямих засобів та збройних локальних конфліктів за політичне та економічне домінування, як у світі в цілому, так і в окремих регіонах: держави змагаються за отримання військово-технічних переваг з метою тиску та просування власних національних інтересів. Характеризуючи конфліктний потенціал сучасної системи міжнародних відносин, англійський дослідник Майкл Хенлон називає класичні міждержавні війни «застарілими» [4, с. 42–46]. Серед причин втрати значення класичних війн у другій половині ХХ – початку ХХІ ст. доцільно виділити зміни у сфері ядерного озброєння, подолання анархічності альянсу країн Заходу, збільшення кількості демократичних країн, втрату значимості чинника захоплення нових територій для економічного зростання держави.

У сучасній світовій політиці, що характеризується нестійкими коаліціями та союзами, державні та недержавні актори взаємодіють в умовах поєднання різноманітних конфліктів. На 2019 р. у світі відбувалося близько 40 збройних конфліктів. Кількість збройних конфліктів у світі наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. зросла, серед політичних конфліктів переважають локальні та регіональні, але їхніми учасниками виступають міжнародні актори, вони мають вплив на світову політику (рис. 1). Небезпечною тенденцією локальних політичних конфліктів є те, що 33,3% тривають уже понад 10 років, демонструючи низький потенціал миротворчих засобів у сучасному світі.

Якщо у ХХ ст. причинами зіткнень між державами були ідеологічні розбіжності, колонізаційні та деколонізаційні процеси, реалізація геостратегічних та гегемоністських інтересів, то в сучасній системі міжнародних відносин переважають довготермінові конфлікти між регіональними державами, політизовані конфлікти меншості в атомізованих суспільствах Близького Сходу, Центральної Азії, Африки (рис. 2). Із цього приводу заслуговує на увагу думка деяких дослідників, що основою сучасних міжнародних конфліктів є політичні ідео-

Рис. 1. Кількісні параметри наслідків політичних міжнародних конфліктів станом на 2019 р.

Побудовано автором за даними [3]

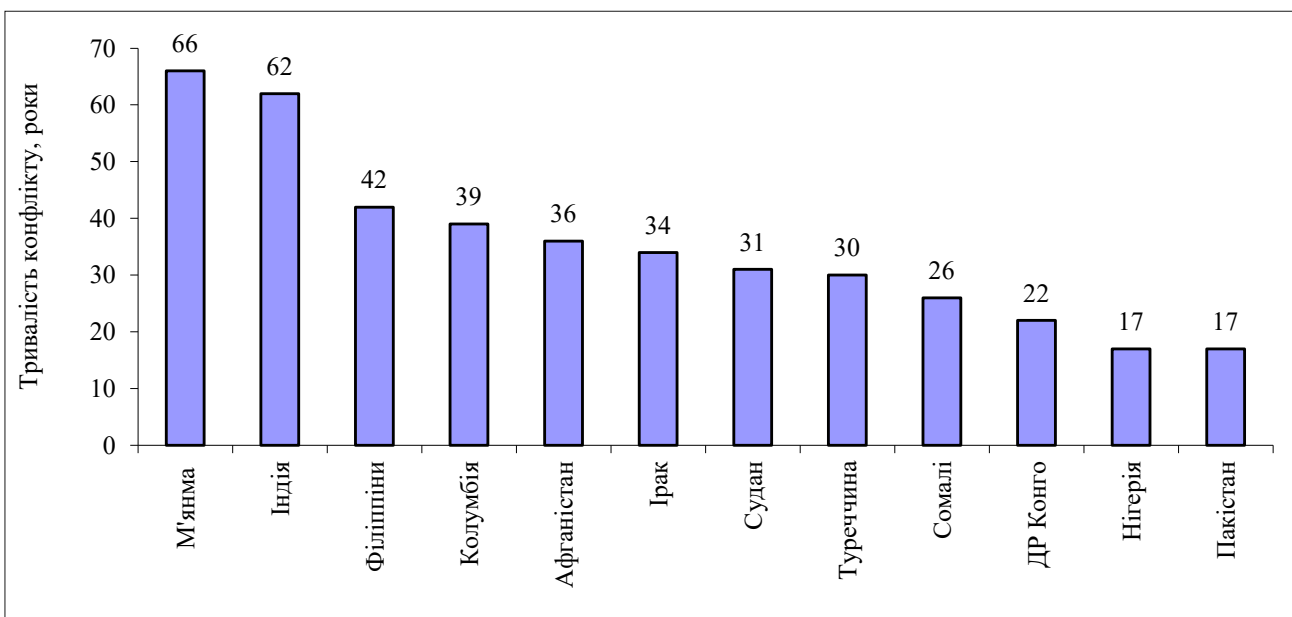

Рис. 2. Ранжування довгострокових міжнародних конфліктів станом на 2019 р.

Побудовано автором за даними [3]

логічні розбіжності, які підсилюються релігійними або етнічними чинниками, що ставить під сумнів теорії модернізації та секуляризації, які переважали в політичній науці протягом другої половини ХХ ст.

Нові тенденції в міжнародних політичних конфліктах спричинені глобалізаційними процесами сучасного світу, адже, незважаючи на певні тенденції регіоналізації, саме глобалізація визначає характер сучасних міжнародних відносин. Глобалізація є певним викликом усталеним принципам міжнародної політики, що вимагає створення ефективної системи управління світовими процесами. По-перше, розширюється коло суб'єктів політичного ринку, що впливають на прийняття рішень урядів та міжнародних організацій, тим самим послаблюються традиційні механізми репрезентації та агрегування економічних та полі-

тичних інтересів. По-друге, в останні десятиліття утворилися чисельні регіональні економічні угруповання, які в умовах загальної орієнтації на цінності відкритої світової економіки представляють собою потужні інструменти захисту специфічних інтересів суб'єктів, що мають вирішальний вплив на розроблення політики в цих угрупованнях. По-третє, відбувається дифузія автономії міжнародних організацій, що виражається в підміні координації економічної політики в міжнародному масштабі боротьбою окремих держав, державних блоків, окремих організацій за вплив на прийняття глобально значимих рішень.

Глобалізація пов'язана з проблемою потенційної міжнародної політичної нестабільності через взаємозалежність національних економік на світовому рівні. Локальні економічні коливання або

кризи в одній країні, як правило, мають регіональні або глобальні наслідки. Подібна проблема має не тільки теоретичний, але і реальний характер, що підтверджується економічними кризами кінця XX – початку XXI ст. (включно із сучасною світовою рецесією), у результаті яких відбувається загострення політичних відносин між державами.

Наступне коло проблем, що є наслідком глобалізації, викликане загрозою втрати контролю за економікою суверенними урядами та його переходом до інших суб'єктів, у тому числі до більш сильних держав, багатонаціональним або глобальним корпораціям, міжнародним організаціям. Тобто глобалізація розцінюється як спроба підризу принципу національного суверенітету, що може викликати як у національних лідерів, так і у електорату відчуття безпорадності та неприйняття міжнародних процесів. Подібні настрої легко трансформуються у крайній націоналізм та ксенофобію. На фоні політики протекціонізму це викликає посилення екстремістських політичних рухів, що має потенційну загрозу до загострення політичних конфліктів на міжнародній арені.

З початку 1990-х років має місце стійка тенденція до зменшення загальної кількості конфліктів за участю держави, особливо це твердження стосується конфліктів, які мали виключно міждержавний характер. Традиційно до міждержавних конфліктів відносяться прикордонні зіткнення між Індією та Пакистаном, суперечки між Північною та Південною Кореєю, конфлікт між Еритреєю та Ефіопією (1998–2000 р.). Конфлікт навколо Косова, що отримав глобальний характер, і в який були залучені значні міжнародні сили, пов'язаний з внутрішньодержавним протистоянням між Белградом та косовськими албанцями і не вважається міждержавним конфліктом. Не можна констатувати повної відсутності нових міждержавних конфліктів, до того ж в окремих випадках війна, що ведеться між державами опосередковано, може трактуватися як міжнародний збройний конфлікт. Зокрема, події на Донбасі, анексія Криму є складовою частиною глибоких геополітичних суперечностей між Україною та Російською Федерацією, але даний конфлікт не отримав юридичного закріплення, його інституалізація має політичний характер.

Зменшення чисельності міждержавних конфліктів часто пояснюють зростанням результативності міжнародної миротворчості. Але, незважаючи на певний прогрес у цій галузі, процес мирного урегулювання конфліктів має значні проблеми. Британська дослідниця Патрісія Кемпбел зазначає, що після закінчення «холодної війни» з 1990 по 2005 рр. мирні угоди між сторонами-учасниками конфліктів були підписані тільки у 46 випадків із 121. Близько 40% країн після укладення мирних договорів поверталися до збройного протистояння [1, с. 294].

Домінування та перевага у воєнній силі, інші компоненти могутності не забезпечують безпеку та захист мегадержавам. Це підтверджується зростанням асиметричних загроз та посиленням нестабільності в регіонах Близького Сходу та Північної Африки, що супроводжується військово-політичними конфліктами із залученням міжнародного співтовариства в Іраку, Сирії, Афганістані. Силова боротьба державних акторів з міжнародним тероризмом часто виявляється контрпродуктивною та, навпаки, стимулює зростання радикальних, воєнізованих ісламських рухів, які активно проявляють себе у політичній боротьбі за владу.

Із вищенаведеного впливає проблема відповідності національних систем влади особливостям та викликам сучасних міжнародних відносин. Зокрема, можна констатувати скорочення функцій управлінських структур окремих держав та міждержавних організацій щодо управління потоками інформації, боротьби із транснаціональною злочинністю, контролю над міграційними потоками. Послаблення держави відбувається внаслідок зменшення кількості доступних урядам ресурсів, що необхідні для реалізації владних повноважень. Ускладненню ситуації сприяють міжнародні фінансові актори з їхнім акцентом на бідні, а значить, поступливі уряди (особливо з урахуванням корупції еліт) [2, с. 378]. Таким чином, держава не є головним джерелом загрози стабільності міжнародної системи та втрачає монополію на застосування сили, «поділяючи» її із субдержавними акторами.

Проаналізовані вище процеси ускладнюють явище міжнародного політичного конфлікту. Сторонам конфлікту складно досягти компромісу через їх велику кількість та різноманітність. Після закінчення «холодної війни» у політичні конфлікти на міжнародному рівні були залучені більш ніж 300 акторів. Серед них – більше 80 держав, а також регіональні міжнародні організації [5, с. 633]. Як міжнародні актори у світові політичні процеси залучені повстанські угруповання, кримінальні організації, етнічні партії, міжнародні недержавні організації, найманці й навіть регулярні армії. Недержавні актори можуть як протистояти державі або іншим недержавним групам, так і брати участь у конфлікті на боці держави, що ускладнює ідентифікацію джерел конфлікту та організацію ефективного протистояння загрозам [7, с. 60].

На перший план серед недержавних акторів виходять кримінальні транскордонні угруповання, релігійні та квазірелігійні рухи, транснаціональні мережі. Однією з тенденцій сучасних міжнародних конфліктів, які мають форму збройного протистояння недержавних акторів, є зростання терористичної активності, котра виступає тактикою асиметричного протистояння на регіональному та глобальному рівнях.

Деградація ситуації відбувається у зв'язку зі зміною функцій держави, зменшення її можливостей та ресурсів щодо забезпечення безпеки власних громадян. У таких умовах зростає політична невизначеність, конфлікти стають більш тривалими. Соціальна трансформація викликана глобалізацією, призводить до появи у нерегулярних воєнізованих формувань політичних, економічних, правових можливостей впливати на міжнародні процеси та внутрішньодержавні процеси. Так, у ході балканських війн 1991–2001 рр. відбувалося зруйнування монополії держави на владу, що супроводжувалося тим, що субдержавні актори присвоїли собі право на використання сили, а політичні лідери заохочували до застосування сили напівкримінальні збройні групи, надавши їм таким чином статус міжнародних акторів.

Реакцією на зазначені процеси є поява нового терміна в політико-правових дослідженнях – збройні недержавні актори (ЗНДА), під якими маються на увазі будь-які збройні групи, що відділені від держави та не підконтрольні державними органам, здійснюють воєнні дії та мають політичні, релігійні або воєнні цілі [6, с. 185]. Як приклад діяльності ЗНДА доцільно згадати сучасний конфлікт в Афганістані – один із найтриваліших сучасних конфліктів, в якому бере участь міжнародна коаліція збройних сил, де провідну роль відіграють США. Конфлікт знаходиться на стадії закріплення та має тенденцію до ескалації, оскільки в Афганістані Талібан та ряд інших недержавних збройних угруповань ведуть постійну боротьбу проти сил афганського офіційного уряду та міжнародної коаліції. При цьому протистояння ускладнюється тим, що дотепер не існує єдиної думки щодо розмірів і структури ЗНДА в Афганістані, невідома і природа взаємовідносин між різноманітними збройними угрупованнями в сусідньому Пакистані.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Турбулентність сучасної міжнародної системи характеризується відсутністю структурованих відносин між її суб'єктами, руйнуванням механізмів регулювання гострих політичних криз, непередбачуваністю дій. У пост-

біполярних міжнародних відносинах існує стійка тенденція до обмеження звичного домінування державних акторів у світовій політиці. Деєтатизація міжнародних конфліктів зумовлена змінами функцій та нездатністю держави гарантувати безпеку особи. Сучасна міжнародна система характеризується двома тенденціями: зростання взаємозалежності всіх елементів системи та збереження монополії на прийняття рішень національними урядами, тоді як їхній реальний вплив на продукування та розподіл ресурсів зменшується.

Ключовими тенденціями постбіполярних міжнародних відносин є: набуття недержавними акторами можливостей політичного впливу, що раніше характеризувало тільки держави; домінування нетрадиційних сценаріїв розвитку політичних конфліктів над традиційними та втрата монополії держави на воєнні дії. Таким чином, у постбіполярній системі міжнародних відносин політичний конфлікт зумовлений не тільки національною воєнною силою та домінуванням державних акторів, але і складними політичними процесами, в яких беруть участь недержавні актори – міжнародні інститути, організації, транснаціональні корпорації, окремі громадяни, мережі та групи терористів. Посилення ролі та різноманітність недержавних міжнародних акторів ускладнює процес врегулювання та попередження конфліктів та збільшує кількість їхніх учасників. Враховуючи значну кількість учасників, сторонам міжнародного політичного конфлікту досить складно досягти компромісу, що зумовлює зростання конфліктного потенціалу постбіполярної системи. Міжнародні політичні конфлікти набувають нових форм, збільшується їхня тривалість.

Глобалізація є джерелом потенційних загроз, які спричиняють підвищення конфліктності сучасних міжнародних відносин. Одна із ключових проблем пов'язана з тим, що основна доля переваг від глобалізації належить макродержавам або компаніям, що мають національну належність до цих держав. Такий розподіл благ глобалізації створює загрозу конфліктів на регіональному, національному та міжнародному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Campbel Patricia J. An introduction to global studies. URL: http://ewclass.lecture.ub.ac.id/files/2014/09/Patricia_J._Campbell_Aran_MacKinnon_Christy_R._BookFi.org-1.pdf (дата звернення: 24.02.2020).
2. Craig Calhoun. A World of Emergencies: Fear, Intervention, and the Limits of Cosmopolitan Order. *The Canadian Review of Sociology and Anthropology*. Toronto, 2004. № 41 (4). P. 373–395. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1755-618X.2004.tb00783.x> (дата звернення: 24.02.2020).
3. Global Conflict Trends. URL: <http://www.systemicpeace.org/conflictrends.html> (дата звернення: 24.02.2020).
4. Michael O'Hanlon. Coming Conflicts: Interstate War in the New Millennium. *Harvard International Review*. Cambridge, 2001. Summer. № 23. P. 42–46.
5. Wallensteen Peter, Sollenberg Margareta. Armed Conflict, 1989-2000. *Journal of Peace Research*. 2001. № 38. P. 633–634. URL: https://www.researchgate.net/publication/245491176_Armed_Conflict_1946-2001_A_New_Dataset (дата звернення: 24.02.2020).

6. Беллал А., Джакка Ж., Кейзи-Маслен С. Международное право и вооруженные негосударственные акторы в Афганистане. *Международный журнал Красного Креста*. № 881. С. 183–221.
7. Єремєєва І.А. Актуальні проблеми визначення сутнісних характеристик міжнародного конфлікту. *S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe* : електронний науково-практичний журнал. 2017. Вип. 3. С. 58–61. URL: <http://hdl.handle.net/11300/7905/> (дата звернення: 24.02.2020).
8. Конвергенція регіонів у транскордонному просторі / Н.А. Мікула та ін. ; відп. редактор д. е. н., проф. Н.А. Мікула. Львів : Інститут регіональних досліджень Національної академії наук України, 2012. 368 с.
9. Радецький В.Г. Класифікація сучасних воєнних конфліктів і види миротворчої діяльності. URL: <http://vmv.kytmu.edu.ua/v/09/04.htm> (дата звернення: 24.02.2020).
10. Фукуяма Ф. Конец истории? *Вопросы философии*. 1990. № 3. С. 134–148.